

UOT 338.43

Magistr: Aydın Mikayıl oğlu HÜSEYNOV
Elmi rəhbər: Murad Nuhbala oğlu İSGƏNDƏROV
Bakı Mühəndislik Universiteti
E-poçt: huseynovaydin2000@gmail.com
10.30546/4.71.2023.35

İQTİSADİYYATIN KƏND TƏSƏRRÜFATI SFERASININ İNKİŞAFININ NƏZƏRİ – METODOLOJİ ƏSASLARI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – Yerli və beynəlxalq kənd təsərrüfatının inkişafında beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanlarının araşdırılması, öyrənilməsi və tövsiyələrin verilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – mövzu çərçivəsində kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatda səciyyəvi xüsusiyyətləri, kənd təsərrüfatının iqtisadiyyat üzrə inkişaf strategiyası və inkişafına təsir edən amillərlə bağlı metodoloji əsaslarını əhatə edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – kənd təsərrüfatının inkişafında beynəlxalq təcrübənin istifadəsi və təhlillərin aparılması, kənd təsərrüfatı inkişafının təhlili və beynəlxalq təcrübədən faydalanma və istifadəsindən ibarətdir.

Tədqiqatın nəticələri – yerli aqrar sektor üzrə çatızmazlıqların müəyyən edilməsi, təkliflərin verilməsi və gələcək dövr üçün gözləntilərdən bəhs edir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – Məqalədə qeyd olunan məsələ və problemlərin həlli üzrə dünya təcrübəsi əsas götürülməklə müasir dövrün şərait və tələblərinə uyğun yanaşmalar ələ alınmışdır. Kənd təsərrüfatına son üç onillikdə olan ehtiyac prinsipləri və onun inkişaf strategiyaları dəyişməsi mövzusunə toxunulmuşdur. İstehsalın əvvəlki dövrlərlə müqayisədə təxminən iki dəfə artmasının qismən inkişaf etməkdə olan dünyanın ərzaq istehsal etmək qabiliyyətinin xeyli artması və qismən də inkişaf etmiş ölkələrdəki dəyişikliklər hesabına baş verməsi ilə əlaqəli olduğu qeyd edilmişdir. Hər şeydən əvvəl, bütün dünyada kənd təsərrüfatında görünməmiş texniki dəyişikliyin müşahidə olunması vurğulanmışdır. Bütün bunların məcmusunda “dünya ərzaq problemi” məsələsindən bəhs olunmuş, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yüz milyonlarla insanın hələ də kifayət qədər qidadan məhrum olması nəzərə çatdırılmışdır. Son olaraq təsiri çox vaxt yüksək qeyri-bərabər gəlir bölgüsü ilə daha da güclənən əhalinin artımının həm ərzaq istehsalının artmasının adambaşına düşən faydalarını, həm də bununla bağlı adambaşına düşən gəlir artımını kəskin şəkildə azaltması vurğulanmışdır.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, iqtisadi inkişaf, inkişaf strategiyası, qida təhlükəsizliyi.

Giriş

İqtisadçılar inkişaf prosesində kənd təsərrüfatı sektorunun əhəmiyyətini vurğulayırlar və hamısı təsdiq edir ki, iqtisadi artım üçün zəruri şərt böyük və artan daxili kənd təsərrüfatı gəlirini təmin edən kənd təsərrüfatı transformasiyasıdır. Bununla belə, kənd təsərrüfatının əhəmiyyətli rolu heç də bütün dövrlərdə aktual olmamışdır. 1960-cı illərdə “balanslaşdırılmış artım”ın vacibliyi vurğulanarkən digər sektorların artımını tamamlamaq üçün kənd təsərrüfatının müəyyən modelinə ehtiyacın tanınması tələbi ortaya çıxdı. Məhz bu dövrdə kənd təsərrüfatının inkişaf prosesinə verdiyi töhfələr Kuznets (1961), Mellor (1966) və başqalarının işlərində daha kəskin şəkildə müəyyən edildi və kənd təsərrüfatının inkişafın mühərriki kimi müsbət rolu qəbul edildi. 1970 və 1980-ci illərdə baş verən sonrakı hadisələr kənd təsərrüfatının inkişafı siyasətinə daha çox diqqət yetirilməsinə ehtiyacı gücləndirdi. Neftin qiymətini qaldıran “neft şokları” silsiləsi qeyri-neft ixrac edən ölkələrin ticarət balanslarına ciddi təsir göstərmiş və diqqəti kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ticarət hesablarına yönəlmişdir. Bu zərurət bəzi Az İnkişaf etmiş Ölkələrdə tələb artımı təklifini üstələdiyi üçün ərzaq idxalını artırmaq tendensiyası ilə gücləndi. Bu, ölkələri kənd təsərrüfatı istehsalının artırılmasının həm ixrac, həm də daxili istehlak üçün faydalarına müsbət baxmağa və tələb

və təklif artımını şərtləndirən amillərə daha çox diqqət yetirməyə məcbur etdi. Bu, kənd təsərrüfatı bazarlarının fəaliyyətinin və sektor üçün hökumət siyasətinin təsirlərinin və effektivliyinin getdikcə daha təkmil təhlilini tələb etdi. Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının böyük töhfə verdiyi sahə olan istehsal və təchizat iqtisadiyyatına xüsusi diqqət yetirilmişdir [1].

İnkişaf məsələləri ilə məşğul olan kənd təsərrüfatı iqtisadçılarının əsas töhfəsi mürəkkəb siyasət problemlərinin öyrənilməsi üçün ardıcıl, məntiqi əsas təmin etmək bacarığında olduğu üçün analitik çərçivənin əhəmiyyəti vurğulanır. Bu çərçivə kənd təsərrüfatında siyasi qərarların qəbul edilməsində əsas giriş olan sistemli kəmiyyət təhlili üçün əsas yaradır.

Aydındır ki, koordinasiya edilmiş rekuperasiya tədbirlərinin icrası və yaradılma mənsubiyyəti üçün açıq bələdçi hissələrin icrası üçün də tələb var. Kənd təsərrüfatı xüsusi (demək olar ki, unikal) olduğundan, iqtisadiyyatın ixtisaslaşdırılmış bir sahəsi onunla bağlı problemləri həll etmək üçün inkişaf etdirilmişdir. Bu işdə kənd təsərrüfatı iqtisadçıları “mikroiqtisadiyyat” və ya “qiymət nəzəriyyəsi”ndən geniş istifadə edirlər ki, burada istehsal, istehlak və mübadilə baxımından bazarların fəaliyyətinə dair təkliflər ayrı-ayrı istehsalçıların və istehlakçıların davranışı haqqında fərziyələrdən hazırlanır.

Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatda səciyyəvi xüsusiyyətləri

Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatı, bəşəriyyətin qida və lif istehsalı və cəmiyyətin istehlakı üçün paylanması texnikasının əsas meyarlarını təşkil edən bir sahə kimi qeyd oluna bilər. Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatı - kənd təsərrüfatı istehsalı, kənd təsərrüfatı marketinqi, təsərrüfat idarəçiliyi, kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi və uçotu, məhsulun daşınması, təsərrüfat kooperativləri, kənd təsərrüfatı hüququ və siyasətini öyrənir.

Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının aşağıdakı xüsusiyyətlərini qeyd edə bilərik:

1. Torpaq bölgüsü sistemi: Kənd təsərrüfatının inkişafı torpağın düzgün təşkilindən asılıdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üçün optimal torpaq ölçüsü və münbit və düzən torpaqlar asanlaşdırılır. İnkişaf etməkdə olan və inkişaf etməmiş ölkələrdə müasir torpaq becərilməsini təmin etmək üçün kənd təsərrüfatı iqtisadçıları qeyri-bərabər və gözlənilməz torpaq bölgüsü sisteminin ləğvini təklif edirlər [4].

2. İstehlak mallarının tədarükü: Kənd təsərrüfatı istehsalı cəmiyyətin istehlak malları ilə təchizatının ilkin mərhələsi hesab olunur. Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında istehlak mallarının istehsal fəaliyyəti müzakirə olunur.

3. Sənaye ehtiyatlarının tədarükü: Kənd təsərrüfatı sənayeni xammalla təmin edir. Sənaye ehtiyatlarının istehsalı, bölüşdürülməsi və marketinqi kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında müzakirə olunur.

4. Əmək məşğulluğu: İnkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatı kənd təsərrüfatına əsaslanır. Kənd təsərrüfatı sektorları savadsız və səmərəsiz işçiləri qəbul etmək üçün böyük imkanlara malikdir. Bu halda kiçik kapitaldan istifadə etməklə daha çox işçi qüvvəsi işə salına bilər ki, bu da əmək-kapital nisbətində çox aşağı olması deməkdir.

5. İqtisadi inkişafın ilkin mərhələsi: İqtisadi inkişaf dedikdə yaşayış səviyyəsinin kəmiyyət və keyfiyyətə müsbət dəyişməsi başa düşülür. İqtisadiyyatı sağlamlaşdırmaq üçün kənd təsərrüfatı əsas sektor hesab olunur.

6. Kapitalın formalaşması: Kənd təsərrüfatı, kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında iqtisadi inkişafın ilkin təməli hesab olunur. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı ilə xarici valyuta qazanılır ki, bu da kapitalın formalaşmasına kömək edir və investorları irimiqyaslı investisiyaya həvəsləndirir.

7. Risk və qeyri-müəyyənlik: Təbii fəlakət və təbii deqradasiya kənd təsərrüfatı istehsalına mənfi təsir göstərir. Kənd təsərrüfatı məhsulu haqqında kifayət qədər məlumatın olmaması və bir müddət mövcud olduğu üçün tələb və təklif arasında koordinasiyanın dərhal mümkün olmamasına gətirib çıxarır. Risk və qeyri-müəyyənlik həm istehsalda, həm də marketinqdə mövcuddur və qeyri-müəyyənlik kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının görkəmli xüsusiyyətidir.

8. Vasitəçilərin mövcudluğu: Kənd təsərrüfatı mallarının marketinqində müxtəlif vasitəçilərin və brokerlərin mövcudluğuna rast gəlinir. Fermerlər mallarına ədalətli qiymət verməkdən məhrumdurlar.

9. Şəxsi təsərrüfatlar: İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə substansiya əsas xüsusiyyətdir. Bu halda torpaq kommersiya məqsədilə becərilir. Əvəzində təsərrüfatların əksəriyyəti öz torpaqlarını yaşayış məqsədləri üçün istifadə edirlər.

Beləliklə, deyə bilərik ki, arıçılıq iqtisadiyyatı bir ölkə iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsidir. Deməli, biz iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirmək istəyiriksə, ən prioritet əsas kimi ilk növbədə kənd təsərrüfatının inkişafı vurğulanmalıdır.

Kənd təsərrüfatı istehsalının artımı təkcə ərzaq məhsullarının əlçatanlığını artırmaq və əhalinin qidalanma səviyyəsini yüksəltmək üçün deyil, inkişaf prosesi üçün də vacibdir. Həqiqətən də qəbul edilir ki, sürətli iqtisadi inkişafın ilkin şərti kənd təsərrüfatı məhsullarının (öz istehlakından artıq istehsalın) qeyri-fermer sektoruna yönəldilməsidir [2].

Beləliklə, iqtisadiyyatın aqrar sektoru kənd yerlərinin həyat qabiliyyətinin qorunmasında, mədəni irsin və məişətin qorunub saxlanılmasında həlledici rol oynayır. Kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının sosial aspekti insanların həyat və sağlamlığının qorunmasına, kənd əhalisinin həyat səviyyəsinin və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasını, kənd yerlərinin və regionların davamlı inkişafının təşviqinə yönəlmiş kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Kənd təsərrüfatının yarım sistemlərdə və bütövlükdə dünyada inkişafına sənayedəki kimi yanaşmaq, burada da intensiv və ekstensiv inkişaf tiplərini bir-birindən ayırmaq lazımdır. İlk növbədə bu cür yanaşma kənd təsərrüfatının inkişafına təsir göstərən amilləri təyin etmək üçün zəruridir. Digər tərəfdən hər bir inkişafın tam intensiv və yaxud da tam ekstensiv yolla baş verməsini söyləmək çətin olduğuna görə təyin edilən amilləri aşkar etmək hər iki tip inkişaf üçün labüddür.

Əgər kənd təsərrüfatının inkişafı ekstensiv yolla baş verirsə onda aqrar bölmənin inkişafında əsas amil rolunu torpaq resursları və onların kənd təsərrüfatına yararlılıq səviyyəsi oynayır. Ümumiyyətlə isə kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmi, nomenklaturası, assortimenti ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən, kənd təsərrüfatına yönəldilən kapital xərclərindən, heyvandarlığın inkişafından və s. asılıdır.

Lakin torpaq, meşə, su tutumları, çaylar və s. heç bir şeylə əvəz olunmayan amillərdir və həm intensiv və həm də ekstensiv inkişafın başlıca şərtləridir. Buna görə də bütün bəşəriyyəti düşündürən başlıca məsələ torpağı qorumaq olmalıdır. Hazırda dünyada yaranmış vəziyyətin öyrənilməsi göstərir ki, torpaqlara olan münasibət qənaətbəxş deyildir. Statistik məlumatlara görə əkin sahələri azalmaqda davam edir. Torpaqdan səmərəsiz istifadə edilməsi nəticəsində hər il 6 milyon hektar səhra əmələ gəlir. Deməli, get-gedə yeni torpaq sahələrinin istifadəyə verilməsi imkanı da azalır.

Buna görə də əldə olan sahələri qorumaq və onlardan səmərəli və rejimlə istifadə etmək kənd təsərrüfatının inkişafında mühüm amilə çevrilmişdir [3].

Qeyri-neft ixracının artımı iqtisadi təhlükəsizlik və makro sabitlik üçün strateji əhəmiyyətlidir. Amma qeyri-neft ixracının artımı kəmiyyət deyil, keyfiyyət baxımından, başqa sözlə, yaradılan mənfəət baxımından daha əhəmiyyətlidir. Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə qlobal ixracda emal olunmuş, yəni daha yüksək əlavə dəyər yaradılmaqla istehsal olunmuş məhsulların xüsusi çəkisinin getdikcə artması müşahidə olunur. Belə ki, qlobal ticarət üzrə TRADEMAP informasiya bazasının məlumatlarına əsasən, ilkin kənd təsərrüfatı məhsullarının və emal olunmuş məhsulların ümumi ixracdakı xüsusi çəkisi 2001-ci ildə müvafiq olaraq 41,4 faiz və 58,6 faiz idisə, 2015-ci ildə bu göstəricilər müvafiq olaraq 38,4 faiz və 61,6 faiz təşkil etmişdir. 2001-2015-ci illərdə ilkin kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının həcmi 2,5 dəfə artdığı halda, emal olunmuş məhsullar üzrə bu artım 2,9 dəfə olmuşdur. Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəliyi ilə keçirilən 2019-cu ilin yekunlarına həsr olunmuş müşavirədən irəli gələn tapşırıqların icrasının təmin edilməsi üzrə Tədbirlər Planı”nda yeni qeyri-neft ixracı strategiyası hazırlanması nəzərdə tutulur. Bu sənəd həm də aqrar sənaye məhsullarımızın qlobal dəyər zəncirinə qoşulması prosesini sürətləndirəcəkdir. Dünya Bankının hesablamalarına görə, dəyər zəncirində iştirakın 1 faiz artması hər nəfərə düşən gəliri 1 faizdən də çox artırır, hansı ki, standart ticarətdə bu göstərici 0,2 faizdir. Azərbaycan qlobal dəyər zəncirlərinə qoşulanda məhsul istehsalının bütün mərhələlərini deyil,

rəqabət üstünlüyü olan mərhələsində fokuslanmalıdır. Məsələn, 2019-cu ildə Azərbaycan 122 milyon dollar pambıq mahıncı (pambıq lifi, daranmaya məruz qalmamış) ixrac etmişdir. Araşdırmalar göstərir ki, bunun da son məhsula çevrilməsi ölkəmizə təxminən 400 milyon dollar gətirə bilərdi. Onun üçün də nəzərə alınmalıdır ki, qlobal dəyər zəncirləri dərin ixtisaslaşmaya aparır. Qeyd edək ki, yuxarıda göstərilən tədbirlərin reallaşması nəticəsində “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə qarşıya qoyulan hədəflərə də nail olmağa imkan verəcəkdir. Nəticədə 2025-ci ilədək kənd təsərrüfatı məhsullarının qeyri-neft ixracındakı payı bu məhsulların istehsal həcmünün və səmərəliliyinin artırılmasına tətbiq edilən məqsədyönlü yanaşma əsasında əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır [2].

Böyük kənd potensialına malik bitki və heyvan mənşəli obyektlərin yaradılmasının inkişafı əkinçiliyin əsasını təşkil edir. Belə ki, sahibkarlıq subyektləri ilə bağçılıq arasında maliyyə münasibətlərinin yaradılması üçün pul təlimatı və sistemi növbəti səviyyəyə yüksəldilməlidir:

- Qida biznesinin inkişafı cari mexaniki əylət sənaye obyektlərinin və əhliləşdirilmiş heyvanların işlənməsi üçün müəssisələrin yaradılmasını tələb edir;

- Yaradıcılıq və idarəetmə sahələrinin (yüngül, aqrobiznes, maşınqayırma, təməlqoyma və s.) ümumi əlaqələndirilməsi şərtləri böyük, ciddi qida sənayesinin təkmilləşdirilməsinə zəmanət verə bilər. Bağçılıq və qida sənayesinin təkmilləşdirilməsinin müəssisələr üçün təmizlənməmiş komponentlərin və əhaliyə ərzaq ehtiyatının əsas mənbəyi olduğunu nəzərə alaraq, bu sahələr arasında qarşılıqlı əlaqələr fərziyyə, hiss, həyat qabiliyyətli birlik və tələblərə uyğun olaraq rəhbər şəxslərdən tələb olunur;

- Əşyaların daşınması, yığılması, tutumu, daşınması və zəncirvari assosiasiyaların təşviqi üçün əsas yaradılması, sosial və bazar əsasları hazırlanmalıdır; - qida biznesinin və bağçılıq təsərrüfatının ağılsızlıq doğuran təkmilləşdirməsini və istiqamətlərini nəzərdə tutan Dövlət Proqramının təşkili və icrası təmin edilməlidir;

Yaradıcılığı müasirləşdirmək, yeni nailiyyətlər təqdim etmək, mövcud qida sənayesi işlərinin maddi və ixtisaslaşdırılmış bazasını gücləndirmək, dövlətin pul və kredit dəstəyini artırmaq üçün Aqroparklar və aqrotexniki şəbəkələr məhsulların sahələrdən keyfiyyətli daşınmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bitkilərin və canlıların rifahının təmin edilməsi, təbii təhlükəsizlik, əkinçilik və sənayedə insanların inkişafı ehtimalı və s. fəaliyyətlərinə diqqət yetirilməlidir.

İştirak edən sahələr nəhəng və zəngin torpaq rayonlarını əhatə etdiyinə görə burada maliyyə fəaliyyətinin müxtəlif sahələri ilə yanaşı, aqrar sahənin inkişaf imkanlarının daha yüksək olduğuna şübhə yoxdur.

Yenə də nəzərə almaq lazımdır ki, təsərrüfat sahəsi burada yaşayan nəhəng insanların adı iş sahəsidir. Bununla belə, nəzərə almaq lazımdır ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin köçürülməsi və bu rayonlarda aqrar sahənin yaxşılaşdırılması bir sıra mühüm məsələlərin tənzimlənməsini tələb edir. Bu məsələlərin ən əhəmiyyətli müəyyənlənən sorğuda qeyd edilə bilər:

- 1) regionların bağçılıq üçün əlverişli olması;
- 2) kənd təsərrüfatı üçün uyğun istifadə olunan torpaq növünün müəyyən edilməsi;
- 3) torpaq müştərilərinə mühüm yardımın göstərilməsi sisteminin yaradılması;
- 4) torpaq sahələrinin müştəriyə köçürülməsi.

Məsələnin məzmununu anlamaq üçün Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş torpaqlarında mövcud şəraitdə aqrar təsərrüfat subyektlərinin yaradılmasında yol verilmiş nöqsanları aşağıdakı kimi toplamaq olar:

1. Əhalinin geniş bir hissəsinin əkinçilik sahəsində sahibkarlıq subyektlərinin yaradılması və rəhbər şəxsləri haqqında məlumatı azdır.

2. Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında torpaq dəyişikliyi başa çatdığından və kənd yerlərində yaşayan əhalinin əksəriyyətinin öz kiçik kənd evləri olduğundan, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaşayan əhalinin müəyyən bir hissəsi burada mülkiyyət ehtiyatı qoymuşdur.

3. Ölkədə qorunma bazarı səmərəsiz inkişaf etdiyindən və bir qayda olaraq, sahibkarlıq subyektlərinin idarə edilməsində sadəliyin olmaması ayrı-ayrılıqda sıx əməkdaşlıq edən məcmu fermalarda fiziki şəxslərin məşqlərinə ciddi maneələr yaradır.

Buna baxmayaraq, torpaq dəyişikliyindən sonrakı ən son 25 il ərzində aqrar sahənin təkmilləşdirilməsi elementləri tövsiyə edir ki, ölkədə aqrar sahənin inkişafı kapitalın qruplaşdırılmasından və bu sahədə işlərdən keçir. Sahiblik imtiyazlı torpaq sahələrinin bərkidilməsi, əkinçilik sahəsində yeni mexanizmlərin və innovasiyaların geniş tətbiqi, kənd təsərrüfatı sənayesinin inkişafı, bağçılıq sahəsində təsəvvürlü idarəetmədən istifadə, istehsal şəbəkəsinin tənziplənməsi və idarə heyəti, aqrar biznesin genişləndirilməsi və aqrar qrupların yaradılması qabaqcıl dövrün tələbidir. Hal-hazırda bu yola doğru dövrə davam edir, lakin o, daha məhdudiyətsizdir və dostluq məsələləri ilə birləşir. Torpaq sahəsi az olan konfidensial biznes vizyonerlərinin bir hissəsi öz əmlak sahələrini dəyərində satır və ya həmin ərazilərdə çörək pulu üçün fəaliyyət göstərir, ya da pul hərəkəti sahələrini dəyişir. Torpaq sahəsi az olan ayrı-ayrı iş adamlarının daha bir yığıncağı öz sahələrində qeyri-adi problemlərlə aşağı səmərəli işləyir. Bir qayda olaraq, onlar yeni avadanlıq almağa və ya öz sahələrini su basmasına dözə bilmirlər. Bu, aqrar torpaqlardan məhsuldar istifadəyə imkan vermir. Biz qəbul edirik ki, azad edilmiş ərazilərdə aqrar təsərrüfat subyektlərinin yaradılması sonradan müxtəlif yerlərdə belə bağların istehsalı üçün pilot rol oynaya bilər. Bu, Azərbaycanın kənd əraziləri üçün perspektivli açıq qapıdır. Aqrar təsərrüfat subyektlərində hazırda formalaşmış fərdi biznes vizyonerlərinin yenidən birləşməsi ciddi qiymətləndirmələr, tənziplənmələr, daşınma və s. tələb edir. Belə fərdi sahibkarlar əvvəllər öz torpaq sahələrinə pul vəsaitlərinin konkret ölçüsünü qoyduqlarından yenidən qiymətləndirilməsi həyata keçirilir. Torpaq sahələri və səhmdar cəmiyyəti daxilində reintegrasiya əslində həm maddi, həm də mənəvi cəhətdən problemlidir. Bununla belə, işğaldan azad edilmiş rayonlar üçün belə məsələlər yoxdur və aqrar sahibkarlıq subyektlərinin yaradılmasının gözlənilən nəticələri hələ də genişdir. Hər halda, yaşayış məntəqəsi genişləndikcə əkin sahəsinin inkişafı ilə bağlı bu açıq qapılar itirilə bilər.

Nəticə

Kənd təsərrüfatı istehsalının davamlı inkişafı ölkənin aqrar-sənaye kompleksinin balanslaşdırılmış sosial yönümlü, qənaətcil və ətraf mühiti mühafizə edən fəaliyyətini nəzərdə tutur. Eyni zamanda, kənd əhalisinin güzəranı üçün zəruri şəraitin formalaşdırılması, kənd həyat tərzinə və əməyinə nüfuz qazandırmaq, kənd yerlərində yaşayan əhalinin müəyyən edilmiş sosial standartlarını təmin etmək kənd təsərrüfatının sosial dayanıqlığına nail olmaq səviyyəsi əsasən əmək ehtiyatlarının kəmiyyət və keyfiyyət vəziyyəti ilə müəyyən edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı sosial mühitin əsas subyektinə kimi çıxış edir, çünki kənd əhalisinin əhəmiyyətli hissəsinin gəlirləri bilavasitə onların iqtisadi fəaliyyətinin səmərəliliyindən asılıdır. Əməyin ədalətli ödənilməsi təkcə işçi qüvvəsinin təkrar istehsalını təmin etmək üçün prioritet şərt kimi deyil, həm də əmək motivasiyasının amili kimi qəbul edilir ki, bunun sayəsində bütövlükdə işçi qüvvəsinin keyfiyyəti yüksəlir, insan ehtiyaclarının daha yüksək səviyyəsi inkişaf edir.

Araşdırmamız göstərdi ki, kənd təsərrüfatında əməkhaqqının səviyyəsi rayon üzrə orta göstəricidən xeyli aşağıdır. Mövcud tendensiya bir sıra səbəblərlə bağlıdır ki, bunlar arasında qeyd etmək lazımdır: birincisi, əməkhaqqının sürətli artımına mane olan əksər kənd təsərrüfatı təşkilatlarının iqtisadi səmərəliliyinin aşağı səviyyəsi; ikincisi, sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin qeyri-bərabərliyi, daxili təkrar istehsal mənbələrinin azalması; üçüncüsü, dəyişmiş iqtisadi şəraiti zəif nəzərə alaraq aşağı əmək motivasiyası. Beləliklə, kənd təsərrüfatında əməkhaqqının aşağı səviyyəsi kənd təsərrüfatı əməyinin cəlbediciliyinin aşağı düşməsinə səciyyəli endirir və deməli, əmək məhsuldarlığına qeyri-sabit təsir göstərən amildir. Aydındır ki, koordinasiya edilmiş rekuperasiya tədbirlərinin icrası və yaradılma mənsubiyyəti üçün açıq bələdçi hissələrin icrası üçün də tələb var. Müvafiq olaraq, hazırda ölkədə həyata keçirilən aqrar metodologiya bu sahənin abadlaşdırılması ehtiyaclarını ödədiyi halda, azad edilmiş yerlərdə kənd təsərrüfatı bölgəsinin dəyişdirilməsi üçün müvafiq hissələrin yaradılması ehtiyacı da nəzərə alınmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov V.H. Aqrar iqtisadiyyat. Bakı, 2007, 79 s., 3-468.
2. Əhmədov G. Aqrar sahə iqtisadiyyatının innovasiya yönümlü inkişafını təmin edən strategiya// “Xalq qəzeti”. - 2010.- 16 fevral.- S. 4.
3. Гусаков, В.Г. Механизм рыночной организации аграрного комплекса: оценка и перспективы / В.Г. Гусаков. – Минск: Беларус. навука, 2011. – 363 с.
4. Малышева Н.В. Факторы, влияющие на развитие сельского хозяйства с учетом особенностей деятельности сельхозтоваропроизводителей // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 5.

Магистр: Айдын Микаил оглу Гусейнов
Научный руководитель: Мурад Нухбала оглу Искендеров
Бакинский Инженерский Университет
E-mail: huseynovaydin2000@gmail.com

Теоретико-методологические принципы развития сельского хозяйства в экономике*Резюме*

Целью исследования - является изучение и предоставление рекомендаций по применению международного опыта в развитии местного и международного сельского хозяйства.

Методология исследования - в рамках темы охватывает методологические основы особенностей сельского хозяйства в экономике, стратегии развития сельского хозяйства в экономике, а также факторов, влияющих на его развитие.

Значимость исследования – использование международного опыта в развитии сельского хозяйства, проведение анализа, анализа развития сельского хозяйства и выгоды использования международного опыта.

Результатом исследования - выявить недостатки местного аграрного сектора, дать предложения и рассказать об ожиданиях на будущий период.

Оригинальность и научная новизна исследования - На основе мирового опыта решения вопросов и проблем, упомянутых в статье, приняты подходы, соответствующие условиям и требованиям современной эпохи. Затронуты принципы необходимости сельского хозяйства в последние три десятилетия и изменения стратегии его развития. Было отмечено, что почти удвоение производства по сравнению с предыдущими периодами частично связано со значительным увеличением способности развивающихся стран производить продукты питания, а частично - с изменениями в развитых странах. Прежде всего было подчеркнuto, что во всем мире происходят беспрецедентные технические изменения в сельском хозяйстве. В совокупности всего этого обсуждался вопрос «мировой продовольственной проблемы» и указывалось, что сотни миллионов людей в развивающихся странах по-прежнему испытывают недостаток продовольствия. В конечном итоге, было подчеркнuto, что рост населения, последствия которого часто усугубляются крайне неравномерным распределением продуктов, резко сократили доходы на душу населения от увеличения производства продуктов питания, так и связанное с этим увеличение дохода на душу населения.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, экономическое развитие, стратегия развития, продовольственная безопасность.*

Master: Aydin Mikayil oglu Huseynov
Scientific director: Murad Nuhbala oglu İsgenderov
Baku Engineering University
E-mail: huseynovaydin2000@gmail.com

Theroetical - methodological principles of the agricultural development in economy

Summary

The aim of the study - consists of researching, examining and making recommendations on the possibilities of applying international experience in the development of local and international agriculture.

The research methodology - within the scope of the subject, it covers the characteristic features of agriculture in the economy, the development strategy of agriculture in the economy, and the methodological foundations of the factors affecting its development.

The significance of the study - consists of the use and analysis of international experience in agricultural development consists of the analysis of agricultural development and the benefits and use of international experience.

The result of the study - talks about identifying deficiencies in the local agricultural sector and suggestions and expectations for the next period.

Originality and scientific novelty of research - In the solution of the issues and problems was mentioned in the article, approaches appropriate to the conditions and requirements of the modern age are discussed, based on world experience. The change in the principles and development strategies that agriculture has needed in the last thirty years has been touched upon. It has been noted that the almost doubling of production compared to previous periods is partly due to the significant increase in the food production capacity of the developing world and partly due to changes in developed countries. First of all, it is emphasized that there is an unprecedented technical change in agriculture throughout the world. As a result of all this, the “world food problem” was mentioned and it was pointed out that hundreds of millions of people in developing countries still lack sufficient food. Finally, it has been emphasized that population growth, the effects of which are often exacerbated by highly unequal income distribution, sharply reduces both the per capita benefits of increased food production and the corresponding increase in per capital income.

Key words: *agriculture, economic development, development strategy, food security.*